

راهبرد بازدارندگی در فقه سیاسی اسلام با رویکرد بیانیه گام دوم

□ محمد زکی احمدی *

چکیده

یکی از مهم‌ترین راهبردهای دفاع و تامین صلح و امنیت پایدار، اصل تهدید و ارباب دشمن است که از آن به راهبرد بازدارندگی نیز یاد می‌شود. امروزه استراتژی بازدارندگی سخت مبتنی بر قوه قهریه صرف، ناکارآمدی و چالش‌های خود را نشان داده است. از این رو اندیشمندان به ضرورت یک استراتژی بازدارنده بر اساس ابزارها و شیوه‌های نرم و ترکیبی روی آورده است. این نوشتار در صدد تبیین استراتژی بازدارندگی، از منظر فقه سیاسی اسلام است. یافته‌های تحقیق با روش تفسیری واجتهادی نشان می‌دهد که اسلام بر اساس اصول و قواعد فقهی، راهبرد بازدارندگی ترکیبی را در جهت تامین امنیت و دفع تهدید تجویز نموده است. با توجه به فطرت انسانی، راهبردهای نرم و مسالمت آمیز را در نظر گرفته است. اما به واقعیت‌های زندگی اجتماعی، نشان می‌دهد که ابزارها و شیوه‌های نرم همیشه جواب نمی‌دهد، از این رو اسلام استراتژی جهاد و مبارزه را به عنوان بازدارنده سخت برای تامین امنیت و صلح پایدار تجویز کرده است. بر اساس این راهبردها، ظرفیت‌های بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی برای بازدارندگی تبیین گردیده است.

کلیدواژه‌ها: بازدارندگی، فقه سیاسی، صلح و امنیت، بیانیه گام دوم.

مقدمه

امنیت و آرامش از نیازهای اساسی و اولیه بشر، و یک امری فطری و طبیعی به شمار می‌رود. اما انواع تهدیدات، هستی و بقای یک ملت و یا دولت را با خطر مواجه می‌سازد. در طول تاریخ، خوی برتری جویی و تجاوزگری سبب هجوم فرد یا قومی بر جوامع و ملت‌های دیگر شده است. از این رو آمادگی رزمی و جنگی، از ضروریات حیات اجتماعی به شمار می‌رود و هر ملتی بر اساس نظام فکری و اعتقادی خویش، برای مقابله با تهدیدات و تأمین منافع مادی و معنوی خود، از شیوه‌ها مختلف بهره گرفته است. جامعه دینی که به ارزش‌ها و تعالیم الهی پایبند است، نمی‌تواند نسبت به تدبیر امور امنیتی و دفاعی در برابر تهدیدات و تهاجم دشمنان اسلام بی تفاوت بماند، پرسش این است که راهبرد اسلام برای بازدارندگی دشمن چیست؟

برای پاسخ به این مسأله، باید ماهیت و انواع تهدید را شناخت تا راهبردهای بازدارنده با آن را تجویز کرد.

الف) مفاهیم

۱. تهدید

تهدید، به معنای ترسانیدن (الجوهری، ۱۴۰۲ق، ج ۲، ص ۵۵۶) و به لرزه درآوردن با وعید است. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۸۳۴) کسی که تهدید می‌کند، ترس و لرزه را در فرد و جامعه می‌آورد. در اصطلاح سیاسی، تهدید عبارت است از وضعیتی که هستی و بقای یک ملت و یا نظام سیاسی را به خطر می‌اندازد.

در قرآن کریم، واژه انذار و بشارت، وعده وعید، ارعاب و ارهاب و مانند آن، برای بازدارندگی به کار رفته است. در آیه « تَرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ » (انفال/۶۰)، واژه «رَهْبَة» به معنای ترس همراه با دوری از خطر آمده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۳۶۶). خداوند از مومنان می‌خواهد، از همه قوا و ابزارهای تهدید و ارهاب استفاده کنند تا در مقام بازدارندگی، از تجاوز دشمنان به مرزهای مادی و معنوی مسلمانان جلوگیری شود.

مهم ترین انواع تهدید عبارت است از تهدید سخت و نرم.

۱. تهدید سخت: تهدید سخت مبتنی است به شیوه خشونت و استفاده از قوه قهریه و ابزارهای سخت که نتیجه آن تهاجم، تخریب، انهدام و کشتار است.

۲. تهدید نرم: تهدید نرم بر خلاف تهدید سخت، فاقد رفتار خشونت‌آمیز در روش و ابزار است. تهدید نرم بر احساسات، عواطف، ذهن و قلوب یک فرد و جامعه تاثیر می‌گذارد. تهدید نرم، به نوعی سلطه فرهنگی، اقتصادی و سیاسی می‌انجامد. دشمن، بدون هزینه سخت، اراده خود را بر طرف مقابل تحمیل می‌کند.

تهدید نرم ابعاد و زوایای مختلف دارد، یاس و ناامیدی مردم، سست کردن باورها و عقاید مردم، تهاجم فرهنگی، تغییر سبک زندگی، گسترش فحشا و ترویج بی بند باری، تشدید اختلافات فرقه‌ای و قومی را شامل می‌شود. به نظر امام خمینی، خود باختگی در برابر قدرتهای بزرگ، ناامیدی و بی تفاوتی مردم، اختلافات درونی، وابستگی از جمله تهدیدات نرم است (خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۲، ص ۲۵ و ج ۱۲، ص ۴۷۸ و ح ۱۵، ص ۴۴۶).

از دیدگاه مقام معظم رهبری تهدیدات و آسیب‌پذیری‌های نرم عبارت است از: تضعیف ایمان و معنویت مردم (خامنه‌ای، ۱۳۷۶: ۱۵۴/۶)، بی‌اعتمادی و ناامید کردن مردم (خامنه‌ای، ۱۳۸۳: ۲۷۶/۳)، تهاجم فکری و فرهنگی، تهاجم روانی از طریق دروغ‌پراکنی، شایعه‌سازی، تشویش افکار عمومی و ممزوج کردن بین حق و باطل و انحراف ایجاد تشنج (همان: ۲۸۸/۷ و ۲۸۲).

۲. بازدارندگی

بازدارندگی (Deterrence)، یک راهبرد برای جنگیدن نیست، بلکه بر اساس تعریف کلاسیک کوششی است، برای اعمال نفوذ در دیگری تا او را از اقدام به عمل که متضمن خسارت یا هزینه‌ای برای او است بازدارد. (ام‌الیوت، و رجینالد، ۱۳۷۸، ۳۷۰) بنابراین بازدارندگی، مجموعه‌ای از تدابیر است تا با افزایش هزینه، بر محاسبات استراتژیک دشمن تأثیر بگذارد که اگر وارد جنگ شود، باید هزینه‌های سنگین را بپردازد که به مراتب از دستاوردهای آن بیشتر است.

۳. قوت و استطاعت

در فرهنگ قرآن، بازدارندگی در مفهوم اعداد و استطاعت و مفاهیم مشابه قرار داده شده است. یعنی همیشه توانایی مادی و معنوی در مقابل دشمن، نگهداشته و افزایش یابد. در آیه «وَأَعِدُّوا

لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» (انفال/۶۰) به مسلمانان دستور آمادگی نظامی و رزمی داده است. منظور از قوه مطلق است که به اقتضای زمانه، شامل هر گونه توانمندی و قدرت سیاسی، نظامی، اقتصادی، علمی و فرهنگی می‌شود. مهمترین مصداق قوه افزایش توان علمی و ابزارهای روز است.

ب) الگویی بازدارندگی

راهبرد بازدارندگی هر ملتی متأثر از چارچوب اندیشه دفاعی آن است. به طور کلی با توجه به انواع تهدید، دو رویکرد کلی نسبت به راهبرد بازدارندگی وجود دارد، یکی رویکرد سلبی که بیشتر از سوی واقع‌گرایان دنبال می‌شود و دیگری رویکرد ایجابی که از سوی آرمان‌گرایان دنبال می‌شود.

۱. بازدارندگی سخت

رویکرد سلبی که سوی واقع‌گرایان دنبال می‌شود، به لحاظ فلسفی ریشه در تفکر مسیحی دارد که انسان را گناه کار می‌داند، به لحاظ فکری ریشه در تفکر ماکیاوولی و هابز دارد که طبیعت انسان را به طور ذاتی شرور، خودخواه و قدرت طلب می‌داند و همواره در صدد کسب، افزایش و اعمال قدرت بر دیگران می‌آید. این قدرت طلبی، در دولت‌ها انعکاس یافته و سیاست به معنای توانایی کسب و افزایش قدرت تلقی گردیده و در نتیجه عرصه بین‌الملل را به میدان رقابت و منازعه تبدیل کرده است. واقع‌گرایان، برای دست‌یابی به صلح و امنیت پایدار، دو نظریه مهم ارائه نموده‌اند:

۱. یک: نظریه موازنه قوا

واقع‌گرایان کلاسیک، با توجه به محیط آنارشیک نظام بین‌الملل که عرصه تنازع بقا و حکومت اقویا است، صلح و ثبات بین‌المللی را در موازنه قوا جستجو می‌کنند. بنابراین قدرت محور و ضامن منافع ملی است. هدف کشورها در نظام بین‌الملل، به حداکثر رساندن قدرت نسبی خود در مقایسه با سایر کشورها است، تا با محاسبه‌ی هزینه-فایده از هرگونه اقدام به تجاوز کشورهای دیگر جلوگیری شود. در نتیجه امنیت پیامد طبیعی انباشت و اعمال مؤثر قدرت

است. در نظریه موازنه قوا، قدرت به عنوان وسیله ای برای تأمین و افزایش منافع دولت‌ها تلقی می‌شود. داشتن سلاح‌های هسته‌ای، به عنوان یک راهبرد امنیتی اهمیت دارد.

رویکرد واقع‌گرایی، با انتقادات مواجه است از جمله این‌که:

۱. واقع‌گرایی به یک بعد از ماهیت و سرشت انسانی توجه دارد و از ابعاد دیگر غفلت نموده است، در نتیجه انسان را بد طینت و گرگ یکدیگر پنداشته که هیچ‌گونه روحیه همکاری و همزیستی ندارد. در حال که طبیعت انسان مرکب از دو بعد فطری و حیوانی است، اگر گرایش فطری، بر تمایلات و غرایز آدمی مسلط شود، انسان را به همکاری، نوع دوستی، صلح و آشتی سوق می‌دهد.

۲. در این منطق بی‌اعتمادی، بدگمانی، منفعت محوری صرف، فرصت طلبی به مثابه ارکان اصول رفتاری پذیرفته شده‌اند و امنیت تابعی از میزان توانمندی بازیگران برای استفاده از ظرفیت دیگران در راستایی صرف منافعش - ولو با هزینه‌های اخلاقی و اجتماعی - ارزیابی می‌شود (افتخاری، ۱۳۸۹، ۲۹۱).

۳. این رویکرد، نظام بین‌الملل را عرصه تنازع بقا و حکومت اقویا می‌داند که در آن اصالت با قدرت است، در نتیجه امنیت مبتنی بر قدرت است. بنابراین هرکس قدرت داشت، امنیت دارد، هرکس قدرت نداشت، امنیت ندارد و قدرت‌های ضعیف محکوم به انقیاد یا نابودی هستند، دیگر جای برای عدالت و برابری باقی نمی‌ماند.

۴. واقع‌گرایان به قدرت نرم توجهی ندارند، زیرا همه فرض‌های خود را بر این فرض متمرکز کرده که بازیگران روابط بین‌الملل، تنها در برابر دو عامل عکس نشان می‌دهند، یکی بعد اقتصادی و دیگری بعد نظامی، در حال که چهره جدید از قدرت ظهور یافته و منافع جدید در نظام بین‌الملل تعریف می‌شود که همه کشورها در آن شریک و برای تأمین آن همکاری دارند.

دو- نظریه بازدارندگی

ناتوانی نظریه موازنه قدرت در تحلیل روابط ابرقدرت‌ها، و ترس از کاربرد سلاح‌های اتمی، برخی واقع‌گرایان را واداشت با تعدیل نظریه موازنه قدرت، نظریه بازدارندگی را ارائه کند. نظریه بازدارندگی، شاخه از مکتب واقع‌گرایی است که به جای تکیه بر قدرت سخت و استراتژی پیروزی در جنگ، استراتژی برای دستیابی به صلح طرح ریزی می‌شود. در این رویکرد،

مجموعه‌ای از اقدامات در نظر گرفته می‌شود که بر محاسبات استراتژیک دشمن تأثیر گذاشته و دشمن را از وارد شدن در جنگ باز می‌دارد (ام. الیوت، ورجینالد، ۱۳۷۸، ص ۳۷۰). از این رو بازدارندگی بر دو حوزه‌ی استراتژی و دیپلماسی توجه دارد.

نظریه بازدارندگی، بر اساس برخی پیش فرض‌ها استوار است، مانند: اصل انتخاب عقلانی، اصل تقدم پیش‌گیری بر مقابله، اصل نسبی بودن بازدارندگی، ویژگی‌ها و شرایط دارد.

۱. **ارتباط:** بازدارندگی هنگامی مؤثر است که نیروی بازدارنده منظور خود را صریح و شفاف به اطلاع طرف مقابل برساند و معین کند، در صورت مورد حمله قرار گرفتن دقیقاً چه عواقبی در انتظار مهاجم خواهد بود. (ازغندی، و روشندل، ۱۳۷۴، ص ۲۳۱) پیروزی این سیاست بستگی به آگاهی کامل از محاسبات طرف مخالف نسبت به حيله‌ای که جدی گرفته شود، دارد. (مشیرزاده، ۱۳۸۰: ۵۱ تا ۷۸)

۲. **قابلیت:** برای تأمین توان بازدارندگی، داشتن میزانی از توانایی‌های نظامی و تکنولوژیک لازم است و بدون آن، رسیدن به مرحله‌ی بعدی، که اثرگذاری در ذهن و باور طرف مقابل است، میسر نخواهد بود. (لطفیان، ۱۳۷۶، ص ۲۱۴) نیروی بازدارنده، باید این توانایی را داشته باشد که در صورت لازم، هزینه سنگین را برای طرف مقابل تحمیل خواهد کرد.

۳. **اعتبار:** یعنی قبول واقعیت داشتن توانمندی و اراده‌ی لازم برای کاربرد آن، جهت بازداشتن مهاجم از تهاجم؛ یعنی از نظر ذهنی کشور الف باید آمادگی عملی ساختن تهدید را داشته باشد و کشور ب نیز از نظر ذهنی اقناع شود که در صورت در پیش نگرفتن سیاست‌های همگرا با کشور الف، مورد حمله قرار خواهد گرفت. (لطفیان، محمود، ۱۳۷۶: ۲۱۸)

۴. **ثبات:** ثبات به معنای توانایی طرفین مخاصمه در وارد کردن صدمات مساوی به یک دیگر نیست، بلکه در صورت شکست حالت بازدارندگی منعکس کننده توانایی هر یک از آن‌ها در اعمال مجازات غیر قابل قبول علیه دیگری است. (کالینز، ۱۳۸۶: ۱۶۲)

نظریه‌ی بازدارندگی آخرین الگوی است که بین دو ابر قدرت شرق و غرب مورد توجه قرار گرفت. این استراتژی تا اندازه توانست از وقوع جنگ‌های ویرانگر جلوی‌گیری کند. از این رو

بسیار از کشورها، افزایش هزینه نظامی خود را با این تئوری توجیه می‌کنند. اما این نظریه با نقدها و چالش‌های مواجه است.

۱. نظریه بازدارندگی بیشتر متکی به سلاح‌های هسته‌ای است، در حال که قدرت‌های دارنده سلاح‌های هسته‌ای نیز نتوانستند امنیت خود را تضمین کنند، چه رسد به تأمین امنیت جهانی، زیرا هر یک از قدرت‌های با تهدیدهای جدید در درون مرزها مواجه گردید که کاربرد سلاح هسته‌ای امکان ندارد.

۲. بازدارندگی در صورت به موفقیت می‌انجامد که طرفین رقیب بر اساس اصول و معیارهای هزینه و فایده را سنجش کند. اما اگر طرف مقابل از هیچ قاعده پیروی نکرد، مانند رهبران فداکار و یا قلدرمآبانه یا گروه‌های تروریستی که رفتار عقلانی از خود نشان نمی‌دهند و قدرت تخریبی زیاد دارند. گروه‌های بی‌نام و نشان، نه منافع مشخص دارند و نه سرزمین معین، اما منافع کشورها را به شدت تهدید می‌کند، دیگر نه سلاح استراتژی کاربرد دارد و نه ابزارهای سخت افزارانه. بعد از ۱۱ سپتامبر نظریه بازدارندگی کلاسیک، با شکست می‌انجامد.

۳. نظریه بازدارندگی متکی به قدرت سخت، پرهزینه و سخت‌افزاری، خود اتکا، رنگی امنیتی و نظامی دارد. در مقابل قدرت نرم کارایی ندارد.

۲. بازدارندگی نرم

رویکرد ایجابی از سوی آرمان‌گرایان دنبال می‌شود، به لحاظ فلسفی مبتنی بر فلسفه کانتی است. آرمان‌گرایان بشر را ذاتاً خوب و خیرخواه می‌دانند که اگر انسان بر مبنای فطرت و نوع دوستی خود عمل کند، رفتاری همکاری جویانه و صلح‌آمیز خواهد داشت. ایده‌آلیست‌ها اصالت را بر صلح می‌دهد و جنگ را امری عارضی و نتیجه نادیده انگاشتن اخلاق و اصول انسانی می‌دانند. آنان معتقد به تحقق نظم سیاسی مبتنی بر عقل و اخلاق هستند. مکانیزم صلح عمدتاً در چارچوب تشکیل نهادهای جمعی و سازمان‌های بین‌المللی از طریق همکاری و تأمین اخلاق و اصول انسانی مطرح می‌گردد. اصول مکتب ایده‌آلیسم عبارت است از: بازیگران دولتی و غیر دولتی، عقلانیت، منفعت محوری، منطق حاصل جمع مثبت تا صفر بین دو بازیگر، دموکراسی و اهمیت قدرت نرم بر قدرت سخت.

امروزه چهره ارمان‌گرایان بیشتر در گفتمان لیبرال دمکراسی تجلی یافته است. نقطه مرکزی نظریه لیبرال دمکراسی و صلح است. برای تأمین صلح باید ارزش‌های لیبرالیستی چون حقوق بشر، دمکراسی، آزادی، برابری، عقلانیت را در تمام جهان گسترش داد. لیبرال دمکراسی بر قدرت نرم بیشتر تأکید دارد، یعنی به فرهنگ، آموزش، هنر، اخلاق و دین، بهداشت، ایدئولوژی و باورها، رشد اقتصادی و صنعتی، موقعیت علمی و اقتصادی، زبان و تاریخ تأکید دارد، تا سود بیشتر، تأمین منافع فردی، سلطه هژمونی، بدون استفاده از قدرت سخت به دست یابد. از جانب دیگر دولت‌ها به خاطر بالا رفتن هزینه استفاده از قدرت سخت، کمتر بدان اهمیت می‌دهد، در نتیجه قدرت نرم منجر به شکل‌گیری تصویری ذهنی مثبت از تولیدکننده آن در نظر مخاطب شده و باعث به وجود آمدن رضایت‌مندی در افکار او خواهد شد و انباشت این رضایت‌مندی موجب کسب اعتبار نزد مخاطب گردیده و او را بدون به‌کارگیری قدرت سخت به تمکین وامی‌دارد. (یوسفی، ۱۳۸۹، ص ۲۱۵) برای حالت بازدارندگی نرم باید اصول دموکراتیک گسترش داده شود. به کنشگران غیر دولتی و نهادهای بین‌المللی توجه کرد. تجارت و ارتباطات را بین جوامع توسعه داد تا همگان در منافع جمعی شریک گردد.

هرچند ارمان‌گرایان با تکیه به قدرت نرم بر فرهنگ و ارزشهای دموکراتیک اهمیت می‌دهد و سرشت نوع دوستی و رفتار صلح‌آمیز انسان را مورد توجه قرار می‌دهد، اما بیش از آن که به واقعیت‌ها توجه نماید، باید‌ها و هنجارهای ارزشی را تجویز می‌کند. نادیده گرفتن واقعیات و انتزاعی بودن این رویکرد، سبب ناکامی آرمان‌گرایان در تأمین صلح جهانی شده است. ثانیاً: طرفداران رهیافت ایده‌آلیستی بر خلع سلاح عمومی یا کنترل تسلیحات، سازمان‌ها و حقوق بین‌الملل تأکید می‌کنند، در حالی که سازمان‌های بین‌المللی و هنجارهای حقوقی بین‌المللی تحت تأثیر بازی قدرت‌های بزرگ قرار دارد و کارکرد واقعی خود را از دست داده است. امروزه، لیبرال دموکراسی ماهیت خود را اشکار کرده است. به ویژه بعد از جنگ اکرین و فاجعه نسل‌کشی فلسطینی‌ها در غزه، اکثر دولت‌های لیبرالیستی در پشت جنایت رژیم اسرائیل قرار گرفته است.

ج) رویکرد اسلامی برای بازدارندگی

با توجه به ماهیت طبیعت انسان و واقعیت‌های روابط بین‌الملل، بازدارندگی اسلامی مبتنی بر

ارمان گرایی توأم با واقع گرایی است. اسلام، ضمن تقویت گرایش‌های فطری و ارزشهای انسانی، از طریق همزیستی مسالمت‌آمیز و مبارزه با ریشه‌های جنگ و نا امنی در صدد تامین صلح و امنیت پایدار برآمده است. از یک سوی، به عنوان یک هدف متعالی و آرمانی، از حاکمیت اصول انسانی و الهی در عرصه بین‌المللی سخن می‌گوید. از سوی دیگر، با توجه به واقعیت‌های عینی روابط بین‌الملل، با هر نوع ظلم و سلطه جوی مبارزه نموده است.

اسلام، شیوه‌های و راهکارهای مختلف را برای مصون ماندن جامعه اسلامی از تهدیدات دشمن سنجیده است، آنچه در اندیشه اسلامی اهمیت دارد، این است که ابزارها و روش‌ها باید در چارچوب ارزش‌ها و باورهای مکتبی تبیین شود. همان‌گونه که اهداف دیپلماسی، انسانی اسلام، ناظر به سعادت انسان است، بنابراین ابزارهای مورد استفاده نیز باید انسانی و سازگار با اخلاق انسانی باشد (سجادی، ۱۳۸۳، ص ۱۵۸). اینجا است که رابطه اخلاق و سیاست مطرح می‌شود، در اسلام ابزارهای غیر اخلاقی و غیر انسانی جهت رسیدن به اهداف، مشروعیت ندارد، یعنی هدف وسیله را توجیه نمی‌کند. امام علی علیه السلام می‌فرماید: من از همه کس زرنگ‌ترم، اما برای رسیدن به اهداف از شیوه‌های غیر انسانی استفاده نمی‌کنم: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ لَوْ لَا كَرَاهِيَةُ الْغَدْرِ كُنْتُ مِنْ أَدْهَى النَّاسِ» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۲، ص ۳۳۸).

بنابراین شیوه‌های مقابله با دشمن نیز می‌تواند در دو بخش نرم و سخت افزارانه دسته‌بندی شود.

۱. راهبردهای ایجابی بازدارندگی

از دیدگاه اسلام، منشأ قدرت خداوند است، هیچ پیامبر با شمشیر ظهور نکرده است، بلکه متکی به قدرت غیبی و ایمان بوده است. این قدرت نرم اسلام بود که بدون توسل به تهدید و زور، دل‌ها را تسخیر نمود. راهبردها ایجابی بازدارندگی عبارت است از:

۱. اصل دعوت

در اسلام نه جنگ اصالت دارد و نه صلح، بلکه آنچه در اسلام اصالت دارد دعوت به حق و عدالت است. شیوه دعوت به اسلام، مسالمت‌آمیز است. از این رو تقدم دعوت بر جهاد بیانگر اصالت منطق و تقدم آن بر زور و اجبار است. هدف از دعوت رساندن پیام حق است، نه سلطه و کشور

گشایی، بنابراین از نظر اسلام هیچ جنگی قبل از دعوت مشروع نیست. دعوت اسلامی، مبتنی بر حکمت، موعظه و جدال احسن است. «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (نحل/۱۲۵). رسالت پیامبر اکرم ﷺ بر اساس دعوت و تبلیغ تعالیم الهی استوار بود. همه جنگ‌های صدر اسلام به منظور دفاع از اسلام و مسلمانان بوده است. همین اصل دعوت، زمینه نفوذ را در جبهه مقابل فراهم کرده و ملت‌ها را به سوی اسلام کشانیده است. اصول دیپلماسی و شیوه رفتار در اسلام نیز ناشی از اصل دعوت و تابع منطق خاص خود است.

۲. اصل عدالت

از دیدگاه اسلام یکی از مهم‌ترین رسالت انبیا برقراری عدالت و قسط در جامعه بوده است. امام علی علیه السلام عدالت را چنان سپر محکمی می‌داند که رعایت آن موجب تداوم قدرت و اقتدار نظام سیاسی می‌گردد. «الْعَدْلُ قِوَامُ الْبَرِيَّةِ» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۲۳۹)، زیرا خشونت و شورش در سایه عدالت از بین می‌رود، زمامداران در دل مردم نفوذ می‌کنند: «مَنْ عَدَلَ تَمَكَّنَ» (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۳۳۹).

اگر روابط بین‌الملل بر پایه عدالت تنظیم شود، صلح پایدار ایجاد می‌گردد، صلح تنها در پرتو عدالت استقرار می‌یابد. اگر همه افراد از مواهب مادی و معنوی برخوردار و بر اساس عقلانیت، به تعامل بپردازند، دیگر انگیزه‌ای برای تعدی به حقوق دیگران وجود نخواهد داشت.

۳. اصل امنیت

از دیدگاه اسلام، نه جنگ اصل است و نه صلح همیشگی، بلکه پدیده جنگ و صلح واقعیت‌های عینی جامعه بشری‌اند. لذا یکی از آمال و آرزوهای بشری در روابط بین‌المللی دستیابی به صلح پایدار است. صلح واقعی مسلماً از طریق روش‌های مسالمت آمیز بدست می‌آید. بنا بر خواست فطری انسان، اسلام از نخستین روزهای آغازین خود، صلح را پی ریزی و همگان را به صلح و زندگی مسالمت آمیز دعوت نموده است. جوهره اسلام بر سلامت و ایمنی است: «ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ» (حجر/۴۶). قرآن کریم همواره مؤمنان را به ایجاد روابط مسالمت آمیز با دیگران و ایجاد صلح همگانی و عمومی پیش قدم نموده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

أَمُّوْا اَدْخُلُوْا فِی السَّلْمِ كَافَّةً» (بقره/۲۰۸). از این رو از هر راهکار برای محدود کردن جنگ و درخواست ایجاد صلح و استقبال می‌کند. «وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا» (انفال/۶۱)، از این رو در بعضی ماه‌های سال جنگ و منازعه حرام اعلام شده است.

یکی از عوامل گرایش قبایل عرب به اسلام، ویژگی صلح طلبی اسلام بوده است، وجود امنیت و دستورات روشن در اسلام، زمینه مسلمان شدن غیر مسلمانان را فراهم می‌کرد که خود باعث تقویت جامعه اسلامی و حالت بازدارندگی ایجاد می‌کرد. چنان که امام علی علیه السلام را مایه امان دانسته که هر کس در آن درآویخت به آرامش و امنیت رسید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي شَرَعَ الْإِسْلَامَ ... فَجَعَلَهُ أَمْنًا لِمَنْ عَلِقَهُ وَ سِلْمًا لِمَنْ دَخَلَهُ» (نهج البلاغه/ خطبه ۱۰۶).

۴. اصل وفای به عهد

یکی از مهم‌ترین اصول روابط بین‌الملل، اصل احترام به تعهدات است. هدف اسلام بر لزوم وفا به عهد و پیمان، ایجاد زمینه ای توافق بر همزیستی و زندگی مسالمت آمیز است. به همین جهت به وفای به عهد تأکید گردیده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» (مائده/۱)، تا مادام که طرف مقابل به عهد خود وفا دار است، نقض آن حرام است (انفال/۷۲). پیامبر پیمان‌های متعدد در مدینه با قبایل یهود و نصاری منعقد نمود. همین پیمانها باعث جلوگیری از جنگ، تجاوز، حل منازعات و زمینه صلح و آرامش را فراهم می‌کند.

۵. تألیف قلوب

«تألیف قلوب» به معنای ایجاد دوستی و نزدیک کردن دل‌هاست. در کتاب مجمع‌البحرین «المؤلفة قلوبهم» به کسانی گفته می‌شود که دل‌هایشان با محبت و احسان جذب می‌شود (طریحی، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص ۲۶). تألیف قلوب، یک قاعده فقهی است که از طریق حمایت اقتصادی از گروهی از کفار یا مسلمانان ضعیف‌الایمان به هدف جذب دل‌های شان به اسلام انجام می‌شود (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۱۵، ص ۳۴۱). در فقه اسلامی، یکی از مستحقین زکات، گروه مؤلة القلوب است (توبه/۶۰).

مصادیق تألیف قلوب متناسب به شرایط زمانی و مکانی تفاوت می‌کند. در شرایط کنونی

می‌توان با حمایت اقتصادی از دولت‌ها و گروه‌ها، قلوب آنان را به اسلام و مسلمانان جلب کرد و از رفتن آنان به زیر سلطه مستکبران و دشمنان جلوگیری کرد و به این ترتیب بازدارندگی نرم را ایجاد کرد.

۶. اصل وحدت

انسان‌ها مجموعه واحدی و از «نفس واحده» آفریده است که در فطرت و اهداف اصلی هماهنگی دارند؛ اما تفرقه و اختلاف ناشی از خصلت‌های برتری طلبی و خودخواهی و استثمار کشاندن یکدیگر، اختلاف پیدا کردند و خداوند برای حل اختلافات، انبیاء را فرستاد. انسان است (بقره/۲۱۳). اسلام می‌خواهد یک امت بهم پیوسته و واحد بشری را تشکیل دهد. از این رو قواعد عام و جهان شمول را مثل عدالت، کرامت و اصل فطرت به عنوان محور وحدت معرفی و روابط بین‌الملل را بر آن اصول مشترک استوار می‌سازد.

خداوند پیروان ادیان الهی را به کلمه توحید و نفی شرک و ظلم فراخوانده که اصول مشترک میان همه ادیان است: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ» (آل عمران/۶۴). از منظر قرآن کریم، وحدت سبب قدرت و پیروزی گروه اندک مؤمنان بر دشمن کثیر پیروزی می‌شود: «كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً» (بقره/۲۴۹)، اما اختلاف موجب شکست و سستی، ذلت مؤمنان و سیطره مستکبران می‌گردد: «وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ» (انفال/۴۶).

۷. اصل همزیستی

اسلام دین جهانی است که تحقق اهداف و آموزه آن مستلزم داشتن روابط مسالمت آمیز با دیگر جوامع است، لذا در اسلام صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز اصالت دارد. «وَالصُّلْحُ خَيْرٌ» (نساء/۱۲۸). از این رو اسلام اندیشه زندگی مسالمت آمیز را به صورت عام و جهانی مطرح ساخته است. اسلام علی‌رغم اختلاف مذهبی و فکری، حقوق اقلیت‌ها را به رسمیت شناخته و از تکالیف که برای مسلمانان قرار داده از آن‌ها صرف نظر کرده و حقوق خاص را برای غیر مسلمانان وضع نموده است. این دیدگاه واقع‌گرای اسلام نشان از پذیرش واقعیت موجود اصل همزیستی در عرصه بین‌الملل دارد.

امام علی در فرمان به مالک اشتر ضمن رفتار شایسته با هم نوعان می‌فرماید: **و لا تکون علیهم سبعا ضاربا تغتتم اکلهم فانهم صنفان: اما اخ لک فی الدین و اما نظیر لک فی الخلق** (نهج البلاغه، نامه ۵۳) این اصل مشترک انسانی است که انسان از کرامت برخوردار است. اصول راهبردهای ایجابی اسلام، به هدف تحقق ارزشهای عام انسانی و الهی که خواست فطرت و عقل سلیم بشری است، باعث می‌شود که ملت‌ها و اقوام دیگر به اسلام گرایش پیدا کرده و نه تنها خطر و تهدید امنیتی و تجاوزات خارجی را از بین می‌برد که خود بازدارندگی پایدار را ایجاد می‌کند.

۲. راهبردهای سلبی بازدارندگی

شیوه‌های سلبی در آنجای مطرح می‌شود که جامعه اسلامی با تهدید سخت و خطر تهاجم نظامی مواجه شود و با شیوه‌های نرم نتوان تهدید دشمن را خنثی کرد. بدیهی است هر موجودی زنده در مقابل خطرها حق دفاع از خود را دارد و انسان نیز از این قانون تکوینی مستثنی نیست، حال باید دید که اسلام چه راهکارهای دفاعی را ارائه نموده است؟

الگوی اسلام برای بازدارندگی سخت متفاوت از الگوهای حاکم بر روابط بین‌الملل است. ابعاد سخت‌افزاری در اسلام نیز متأثر از قدرت نرم و تابع از منطق و اصول دینی است. اسلام اجازه نداده است که از هر نوع عمل و ابزار در جهت رسیدن به اهداف استفاده کرد، بلکه استفاده از قدرت سخت تابع از اصول اخلاقی و شرعی است. استفاده از قدرت سخت نیز مراحل و مراتب دارد. از کاهش و قطع رابطه سیاسی و اقتصادی آغاز می‌شود تا تحریم و جهاد و مبارزه ادامه پیدا می‌کند.

۱. نفی ظلم

عامل اصلی جنگ‌ها و منازعات ناشی از تجاوز و تعدی ستمگران است. ظلم منبع اصلی تضعیف صلح و امنیت به شمار می‌رود؛ زیرا ستم باعث زوال اعتماد بین بازیگران می‌شود و امکان تغییر در معاهدات، اصول و مبانی را فراهم می‌سازد، به عنوان عامل ناامنی، کلیه مناسبات را بر هم زنند. از این رو اسلام دستور می‌دهد که به ستمگران اتکا نکنید: **«و لا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا...»** (هود/۱۱۳).

یکی از اهداف مهم انبیا نجات ملت‌های تحت ستم است. حمایت از مظلوم اصل اولیه در تقویت سرمایه اجتماعی در عرصه بین‌المللی به شمار می‌آید. لذا مسلمانان مکلف به نجات مظلومان تحت ستم است و اگر نه مسلمان محسوب نمی‌شود: «وَمَنْ سَمِعَ رَجُلًا يُنَادِي يَا لَلْمُسْلِمِينَ فَلَمْ يُجِبْهُ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۶۴).

۲. نفی سلطه

مکتب اسلام اساساً اصل سلطه را نفی می‌کند. اسلام نه دین انزوا است، تا جدا از جهان زندگی کند و نه سلطه پذیر است و نه سلطه گر. بلکه معیار روابط در اسلام بر اساس قسط و عدالت تنظیم می‌گردد. از این اصل در فقه سیاسی اسلام به قاعده نفی سبیل تعبیر می‌شود. به موجب آن، سلطه کافران بر مسلمانان به طور کلی نفی می‌شود: «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء/۱۴۱).

قاعده نفی سبیل دو جنبه ایجابی و سلبی دارد: جنبه سلبی، نفی سلطه بیگانگان بر مقدرات و سرنوشت سیاسی و اجتماعی مسلمانان را بیان می‌کند و جنبه ایجابی، بیانگر وظیفه دینی امت اسلامی نسبت به حفظ استقلال سیاسی و از میان برداشتن زمینه ای وابستگی است. (دهشیری، ۱۳۷۸: ۶۳/۶) بنابراین هر نوع رابطه و معاهده و همکاری باید با این اصل هم خوانی داشته باشد. از این رو اسلام با خشکاندن ریشه‌های برتری خواهی، از اعتماد به ظالمان بر حذر می‌دارد. وقت روحیه برتری طلبی نباشد دیگر نیاز به افزایش و نمایش قدرت و ایجاد حالت بازدارندگی باقی نمی‌ماند.

۳. اقدام متقابل

اقدام متقابل، عبارت است از اعمال قاطعانه یک طرف به منظور پاسخ به عمل مشابه طرف مقابل. مقابله به مثل، از گرایش‌ات اصیل و فطری انسان است که بر اساس آن، قاعده عرفی و عقلایی مقابله به مثل در بین همه عقلا و در عرف به وجود آمده است. اصل مقابله به مثل، یکی از قواعد عمده حقوق بین‌الملل اسلامی است که در تنظیم روابط میان دولت اسلامی با دولت‌های دیگر نقش مهم دارد. مقابله به مثل، از جمله رابدهای بازدارندگی اسلام برای رفع

خطر و تهدید دشمنان، است (انفال/۷۰ و ۷۱). **فَمَنْ اَعْتَدَىٰ عَلَيَّكُمْ فَاَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اَعْتَدَىٰ عَلَيَّكُمْ** (بقره/۱۹۴).

خداوند متعال همان گونه که کافران و مشرکان را به دلیل تجاوزگری و استفاده از زور سرزنش می کند، به مسلمانان نیز هشدار که در مقام برخورد با دیگر بازیگران عرصه خارجی، از تجاوز و تعدی پرهیز کند، چرا که این اقدام بنیاد صلح و امنیت را متزلزل می کند: «**وَ قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ وَ لَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ**» (بقره/۱۹۰).

۴. افزایش قدرت دفاعی

اسلام، بنیاد اندیشه و حرکت نظامی را بر مبنای حفظ و بقای جان و مال مسلمانان، حقوق و آزادی های اساسی انسان و حراست از مرزهای ایمان و عقیده قرار می دهد. از این جهت، تهیه ابزار تسلیحاتی و تربیت نیروی انسانی مورد نیاز برای دفاع و تأمین امنیت جامعه اسلامی در هر مقطع از زمان و لازم است. قرآن دستور می دهد: «**وَ اَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَ عَدُوَّكُمْ**» (الانفال/۶۰).

این آیه دستور روشن برای افزایش توان رزمی و تسلیحات جنگی و آمادگی روحی و جسمانی مؤمنان را در برابر دشمنان بیان می کند تا دشمن را از مقاصد شومش بازدارید. سیره عملی پیشوایان اسلام نشان می دهد که آنها برای مقابله با دشمن، آمادگی لازم نظامی و رزمی را داشتند. هدف از تقویت توان دفاعی، استفاده از ابزار جنگی به شکل واقعی نیست، بلکه ایجاد رعب و وحشت در دل دشمنان است به عنوان عامل بازدارندگی. مقام معظم رهبری می فرماید: «**تُرْهَبُونَ**» فقط به معنای این نیست که آنها را بترسانید که از شما بترسند؛ نه، این ترس، بازدارنده است. اگر چنانچه دشمن بیمناک شد از قدرت شما، از آمادگی شما، آن وقت این بیمناکی، بازدارنده دشمن است.» (بیانات در مراسم دانش آموختگی دانشجویان دانشگاه امام حسین علیه السلام ۱۳۹۵/۱۱/۲۷).

امروز چالش بر سر حضور ایران مقتدر در مرزهای رژیم صهیونیستی و برچیدن بساط نفوذ نامشروع آمریکا از منطقه ی غرب آسیا و حمایت جمهوری اسلامی از مبارزات مجاهدان

فلسطینی در قلب سرزمین‌های اشغالی و دفاع از پرچم برافراشته‌ی حزب‌الله و مقاومت در سراسر این منطقه است.

۴. جنگ و جهاد

جلوگیری از هرگونه تعرض نظامی بیگانه در رأس وظایف مسئولان جامعه اسلامی است، از این رو جهاد، به عنوان یک وظیفه شرعی برای دفاع از اسلام و ارزش‌های انسانی، تحقق عدالت، سرکوب متجاوزان و خاموش کردن آتش فتنه، مبارزه با ظلم و ستم، پیمان شکنی و دفاع از مظلومان تجویز می‌گردد، چنین جنگ جهاد فی السبیل الله محسوب می‌شود: **وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ** (توبه/۴۱).

البته غایت و هدف نهایی اسلام، دستیابی به صلح پایدار است. به همین جهت در اسلام صلح اصالت دارد و مشروعیت جنگ و جهاد منوط به تدافعی بودن آن می‌باشد. یعنی جهاد برای دفاع از جان و مال و مظلومان صورت می‌گیرد، چنین جهادی در اسلام شرایط و ضوابط معین دارد که نادیده گرفتن آن، ماهیت ارزشی خود را از دست می‌دهد، یکی از این شرایط مهم جهاد، دعوت به اسلام و صلح قبل از جنگ است که نشان می‌دهد رویکرد نرم مقدم بر رویکرد سخت است.

د) ظرفیت بیانیه گام دوم برای بازدارندگی

فلسفه و هدف حکومت، تأمین امنیت و تحقق عدالت در جامعه است. امنیت و عدالت، زیربنای هر برنامه توسعه و پیشرفت است. برای این که جامعه اسلامی به اهداف متعالی خود دست یابد، نیازمند راهبردهای است که چالش‌ها و تهدیدهای بیرونی و درونی را دفع کند. در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، به راهبردهای نرم توجه بیشتر گردیده است مانند: «آزادی، اخلاق، معنویت، عدالت، استقلال، عزت، عقلانیت، برادری، هیچ یک به یک نسل و یک جامعه مربوط نیست».

۱. اصل ایمان و استقامت

ایمان به خداوند و رفتار صبورانه مهم‌ترین عامل بازدارنده درونی و بیرونی است، ایمان، از

یک سو باعث آرامش فکری و روحی و سلب خوف و نگرانی از مؤمن شده، از سوی دیگر ایمان به خداوند باعث رشد گرایش‌های فطری به سوی نوع دوستی، همیاری، فداکاری عدالت خواهی و حق طلبی در انسان شده و قدرت طلبی، خوی تجاوزگری و تعدی به حقوق دیگران را از انسان دور می‌کند و چون سد محکم تر از آهن در انسان پدید می‌آورد که هر گونه اضطراب و ترس را از دل‌ها می‌زداید (رعد/۲۸). مفاهیم ایمان، جهاد، شهادت، فداکاری و ایثار منابع تولید کننده قدرت نرم اسلامی است. نتیجه آن: «مجاهدتهای جوانان در میدانهای سخت از جمله دفاع مقدس، با ذکر و دعا و روحیهی برادری و ایثار همراه شد و ماجراهای صدر اسلام را زنده و نمایان در برابر چشم همه نهاد» (بیانیه).

بر اساس سنت‌های الهی، بقا و پیشرفت یک جامعه، رابطه مستقیم به میزان پایبندی مردم به ارزشهای معنوی و اخلاقی دارد. «معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده‌ی همه‌ی حرکتها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ بودن آنها، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند» (بیانیه).

استقامت بر ایمان و مقاومت در برابر تهدیدهای دشمن، موجب بی‌تأثیر بودن می‌گردد. مردم و دولت اسلامی در برابر تهدیدات دشمن با توکل به خداوند رفتار نموده و امور خویش را به خدا واگذار می‌کند تا خداوند حافظ و ناصر آنان باشد (آل عمران/۱۷۳). نتیجه این ایستادگی: «تسلیم‌ناپذیری و صیانت و پاسداری از انقلاب و عظمت و هیبت الهی آن و گردن برافراشته‌ی آن در مقابل دولتهای متکبر و مستکبر، خصوصیت شناخته‌شده‌ی ایران و ایرانی بویژه جوانان این مرز و بوم به‌شمار میرفته است» (بیانیه).

۲. راهبردهای فرهنگی

بازدارندگی نرم، بیشتر در عرصه فرهنگی اتفاق می‌افتد. فرهنگ شکل گرفته بر اساس مبانی فکری اسلامی از ظرفیت بسیار بالایی در تولید قدرت نرم برخوردار هستند. به این جهت در جهان بینی توحیدی، رسالت پیامبر، یک رسالت فرهنگی است، از این رو توجه به آموزش و

دانش، گسترش فرهنگ و معارف دینی از طریق موعظه و جدال احسن، اعزام مبلغان به اطراف جهان استفاده می‌گردید.

راهبردهای فرهنگی، نمونه بارز اعمال قدرت نرم است که از طریق عناصر چون هنجارها، ارزش‌ها و ایده‌ها، امکان نفوذ را در طرف مقابل فراهم و باعث انتقال فرهنگ و تمدن به طرف مقابل گردیده و رقیب را ترغیب به همکاری می‌کند.

عوامل که باعث می‌گردد فرهنگ و ارزشهای اسلامی در میان دیگر ملت‌ها نفوذ کند عبارت است از:

۱. قرآن کریم، به عنوان کلام وحی عامل اصلی نفوذ و گسترش اسلام است.
۲. اخلاق اسلامی که بر مهربانی و عطف استوار است، باعث نفوذ در دل‌ها می‌شود. چون «معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده‌ی همه‌ی حرکتها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است» (بیانیه).
۳. توجه به دانش و هنر، از همان ابتدای ظهور اسلام مورد تأکید بوده است و همین توجه به دانش و آموزش سبب شد که جهان را به تسخیر خود در آورد.
۴. امروزه «ابزارهای رسانه‌ای پیشرفته و فراگیر، امکان بسیار خطرناکی در اختیار کانونهای ضدّ معنویت و ضدّ اخلاق نهاده است» اما باید در مقابل این تهدید، باید مسئولیت‌های خود انجام داد. از جمله «دستگاه‌های مسئول حکومتی در این باره وظایفی سنگین بر عهده دارند که باید هوشمندانه و کاملاً مسئولانه صورت گیرد».

۳. راهبردهای اقتصادی

نقش اقتصاد در بازدارندگی بسیار برجسته است، چون «اقتصاد یک نقطه‌ی کلیدی تعیین‌کننده است. اقتصاد قوی، نقطه‌ی قوت و عامل مهمّ سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری کشور است و اقتصاد ضعیف، نقطه‌ی ضعف و زمینه‌ساز نفوذ و سلطه و دخالت دشمنان است». درست تهدید از همین ناحیه متوجه جامعه اسلامی است. راهبردهای سخت اقتصادی بازدارندگی، عبارت از «تأکید بر تقویت اقتصاد مستقلّ کشور که مبتنی

بر تولید انبوه و باکیفیت، و توزیع عدالت محور، و مصرف به اندازه و بی اسراف، و مناسبات مدیریتی خردمندانه است» (بیانیه).

این راهبردهای سخت، مانند: منابع انرژی فراوان، مواد خام، نیروی انسانی، جمعیت زیاد، داشتن مناطق ژئوپلیتیک در اختیار کشورهای اسلامی است و از ابزارهای مشروع دیپلماسی در عرصه روابط بین الملل به شمار می رود که باید از دیپلماسی اقتصادی و مالی جدید بهره گرفت. کشورهای اسلامی هر چند با مشکلات اقتصادی دست و پنجه نرم می کند و به عنوان یک تهدید به حساب می آید، اما «راه حل این مشکلات، سیاستهای اقتصاد مقاومتی است که باید برنامه های اجرائی برای همه ی بخشهای آن تهیه و با قدرت و نشاط کاری و احساس مسئولیت، در دولتها پیگیری و اقدام شود». برای رفع تهدید اقتصادی، اقدامات اساسی را باید انجام داد مانند: «درون زایی اقتصاد کشور، مولد شدن و دانش بنیان شدن آن، مردمی کردن اقتصاد و تصدیگری نکردن دولت، برون گرایی، بخشهای مهم این راه حل ها است».

۴. راهبردهای سیاسی

دیپلماسی و مذاکره از مهم ترین ابزارهای سیاست خارجی است. سنت و سیره سیاسی پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله نشان می دهد آن حضرت از آغاز رسالت خود، از مذاکره و شیوه دیپلماسی برای دعوت الهی بهره گرفته و از طریق دیپلماسی و انعقاد پیمان های سیاسی برای استقرار صلح و امنیت پایدار استفاده می کرد. معروف ترین آن مذاکره حضرت با قریش بود که منجر به صلح حدیبیه شد. امروزه دیپلماسی و روابط سیاسی، یکی از مهم ابزارهای قدرت نرم است که بدون جنگ به صلح و امنیت دست پیدا می کند. دیپلماسی باید در چارچوب اصول و قواعد اسلامی باشد در بیانیه گام دوم «عزت ملی، روابط خارجی، مرزبندی با دشمن: این هر سه، شاخه هایی از اصل «عزت، حکمت، و مصلحت» در روابط بین المللی اند». برای حفظ این راهبردها «از ارزشهای انقلابی و ملی خود، یک گام هم عقب نشینی نکند؛ از تهدیدهای پوچ آنان نهراسد؛ و در همه حال، عزت کشور و ملت خود را در نظر داشته باشد».

بر این اساس، در گفتمان انقلاب اسلامی شعار «نه شرقی و نه غربی» به عنوان راهبرد سلبی

که نتیجه آن «جمهوری اسلامی» به مثابه یک راهبرد ایجابی تعیین شده است. پشتوانه نظام اسلامی، مردم است، به همین جهت ملت ایران باید «از ارزشهای انقلابی و ملی خود، یک گام هم عقب‌نشینی نکند؛ از تهدیدهای پوچ آنان نهراسد» تا استقلال کشور حفظ شود.

۵. سرمایه ای اجتماعی

تنوع قومی، تعدد زبانی و تقسیم سرزمینی ناشی از اختلاف در طبیعت زندگی انسان است. قرآن بر اساس فطرت و اصول مشترک انسانی، همه بشریت را به عدالت دعوت نموده و با هرگونه ستم و برتری خواهی مبارزه نموده است. به همین جهت عدالت، یکی از اهداف و ارزشهای مهم انقلاب اسلامی و شعار جهانی آن است. «عدالت در صدر هدفهای اولیّهای همه‌ی بعثتهای الهی است و در جمهوری اسلامی نیز دارای همان شأن و جایگاه است» (بیانیه). اگر عدالت به مثابه یک اصل، در جامعه حاکم گردد؛ موجب قوام دولت، عزت ملت، پیشرفت و تعالی جامعه می‌گردد.

همه افراد جامعه، سرمایه‌های اجتماعی است که اگر استعدادهای انسان‌ها شکوفا گردد و در جای درست به کار گرفته شود، ظرفیت نیروی انسانی یک کشور را تشکیل می‌دهد. چون انقلاب اسلامی مبتنی بر جهان بینی توحیدی و اندیشه عدالت خواهانه مکتب تشیع است. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی «کفّهی عدالت را در تقسیم امکانات عمومی کشور سنگین کرد» (بیانیه). برای مبارزه با فساد لازم است که «دستگاهی کارآمد با نگاهی تیزبین و رفتاری قاطع در قوای سه‌گانه حضور دائم داشته باشد و به معنای واقعی با فساد مبارزه کند، بویژه در درون دستگاه‌های حکومتی». «این مبارزه نیازمند انسانهایی باایمان و جهادگر، و منبع الطّبع با دستانی پاک و دل‌هایی نورانی است».

بدین ترتیب با داشتن سرمایه اجتماعی است که قدرت نرم افزایش یافته و تهدیدها و چالشهای اجتماعی کاهش می‌یابد و عدالت شاه بیت حفظ و تقویت سرمایه اجتماعی است.

۶. دانش و پژوهش

کلید پیشرفت و تمدن‌سازی، آموزش و پژوهش است. قرآن کریم بر فراگیری علم و حکمت، تفکر

و تعقل، تدبر و تفقه را به مثابه کلید دانش و معرفت، و عامل شکوفایی قابلیت‌ها و استعداد‌های انسان بیان می‌کند: (وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ) (جمعه/۲). کسانی که از این تفکر و تعقل بهره نمی‌گیرند، به کر، کور و لال تعبیر و در ردیف چهارپایان به شمار آورده است (اعراف/۱۷۹).

در بیانیه گام آمده است: «دانش، آشکارترین وسیله‌ی عزّت و قدرت یک کشور است. روی دیگر دانایی، توانایی است». بعد از انقلاب اسلامی «نزدیک به دو دهه است که رستاخیز علمی در کشور آغاز شده و با سرعتی که برای ناظران جهانی غافلگیرکننده بود - یعنی یازده برابر شتاب رشد متوسط علم در جهان - به پیش رفته است... باید از مرزهای کنونی دانش در مهم‌ترین رشته‌ها عبور کنیم» (بیانیه).

نتیجه

با توجه به این اصول و قواعد، اسلام روابط انسانی را بر اساس اصول مشترک انسانی بنا نموده است. ز این رو اسلام دین سلم و صلح نام گرفته است. چون جنگ و منازعه از واقعیت‌های زندگی اجتماعی انسان است، بازدارندگی برای در امان ماندن از تجاوز دشمنان نیز یک امر طبیعی و مورد توجه اسلام است. اولویت اسلام برای بازدارندگی و رفع تهدید، رویکرد ایجابی است که بر اصل دعوت به عدالت و فطرت انسانی استوار است. به همین جهت، اسلام در قلب انسان‌ها نفوذ نموده و سبب روی آوری گروه‌های اجتماعی به اسلام شده است.

این دشمنان اسلام بوده است که روابط انسانی را در سایه دشمنی و سلطه‌گری دنبال می‌کرده است. بر این اساس راهکارهای اسلام برای دفاع در برابر تعدّی و تجاوز نظامی خارجی، بر مبنای ابعاد و ماهیت تهدیدات نظامی استوار است. کسب و افزایش آمادگی رزمی، داشتن تسلیحاتی پیشرفته، اتخاذ روش‌ها و شیوه‌های مشروع برای دفاع، از ابزارها و شیوه‌های بازدارندگی سخت است. اما آنچه در اسلام بیش از همه بدان توجه شده است، جنبه اعتقادی و ارزشی دفاع است. چنین بینش سبب قوت و قدرت نیروی بازدارندگی می‌گردد و جبران‌کننده برخی کمبودهای مادی (ابزار و تجهیزات) نیز قلمداد گردد.

کتابنامه

قرآن کریم

نهج البلاغه

ازغندی، علی‌رضا؛ و روشندل، جلیل؛ مسائل نظامی و استراتژی معاصر، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۴.

افتخاری، اصغر، قدرت نرم؛ فرهنگ و امنیت، مطالعه موردی بسیج، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق، ۱۳۸۹، دوم.

افتخاری، اصغر، مقاله صلح و امنیت بین‌الملل؛ رویکرد اسلامی، در: مجموعه مقالات اسلام و روابط بین‌الملل (چارچوب‌های نظری، موضوعی و تحلیلی) به اهتمام حسین پور احمدی، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، ۱۳۸۹، چاپ اول.

افتخاری، اصغر، همکان، قدرت نرم و سرمایه اجتماعی، تهران، دانشگاه امام حسین، ۱۳۸۹، دوم.

ام‌البیوت، جفری؛ و رجینالد، رابرت؛ فرهنگ اصطلاحات سیاسی و استراتژیک، ترجمه‌ی میرحسین رئیس‌زاده، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۷۸.

تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۶۶.

الجوهری، أبو نصر، الصحاح، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۴۰۳ق.

خامنه‌ای، سید علی، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی.

_____، حدیث ولایت ۶، مجموعه‌ی بیانات و مکتوبات رهبر معظم انقلاب اسلامی، تهران، انقلاب اسلامی، ۱۳۷۶ش.

_____، راهبردهای ولایت ۳، مجموعه‌ی بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی، تهران، نسل کوثر، ۱۳۸۳ش.

خمینی، روح الله صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی علیه‌السلام قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه‌السلام، چاپ پنجم، ۱۳۸۹ش.

دهشیری، محمد رضا، اصول و مبانی دیپلماسی اسلامی در مجموعه آثار کنگره امام خمینی و

- حکومت اسلامی، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸.
- الراغب الاصفهانی، ابی القاسم الحسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت-دمشق، دارالقلم-الدارالشامیه، ۱۴۱۲ق.
- سجادی، سیدالعبداقیوم، دیپلماسی و رفتار سیاسی در اسلام، قم، بسوتان کتاب، ۱۳۸۳.
- طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، قم، بنیاد بعثت، ۱۴۱۴ق.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، تهران، دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷ق
- کالینز، جان.ام، استراتژی بزرگ(اصول و رویه ها)، ترجمه کورش بایندر، تهران، مرکز چاپ وزارت امور خارجه، ۱۳۸۶، چهارم.
- لطفیان، سعیده؛ بازدارندگی باج گیری هسته ای و جنگ، نظریه های مختلف گسترش و به کارگیری تسلیحات اتمی، روزنامه اطلاعات، ۱۳۷۶/۵/۱۲.
- لطفیان، محمود؛ استراتژی و روش های برنامه ریزی استراتژیک، موسسه ی چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، تهران، ۱۳۷۶.
- مشیرزاده، حمیرا؛ طرح دفاع ملی موشکی آمریکا، فصلنامه ی سیاست خارجی، شماره، سال پانزدهم، تابستان ۱۳۸۰.
- نجفی، محمدحسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۴.
- یوسفی، جعفر، بررسی تطبیقی قدرت نرم در گفتمان اسلام و لیبرالی در: مجموعه مقالات؛ قدرت نرم و سرمایه اجتماعی تهران، دانشگاه امام حسین، ۱۳۸۹، دوم.

